

G O V O R

poslanca g. Hermana

v štajerskem deželnem zboru 16. dan marca 1863.

Poslovenil
Franc Levstik.

Natisnila Rozalija Eger v Ljubljani.

Založil dr. Prelog v Mariborji.
1863.

Ne morem biti zadovoljen s tem, kar je nasvetoval deželni odbor, ker to ne ustreza sedanjim okolnostim, potrebam in ravnopravnosti. Ali ne dolžim deželnega zbora, ker so te reči predaleč od njega; tedaj ni mogel sam pregledavati in soditi.

Upam da mi bode mogoče posvetiti v le-to stvar, in ako mi bode govoriti o jezicah in o narodnostih, ne bojte se, da bi hotel narejati prepir; ampak na konci mojega govora najdete, da bodem tolažil nepokoj, ker bodem razjasnil, in tudi za Nemce govoril tako, kakor za Slovence. Tudi ne bode mogoče trditi, da se je v našem deželnem zboru vnel boj o narodnostih. Slovenci bodo malo zmérni v svojem zahtevanju, in vi boste malo pravični, potem ne bode prepira. Ko bi pa kdo zaviral, da se jaz ne morem poganjati za to reč, ker nisem slovenskega rodú, ampak da se le silim, tej bojazni se moram precej ustaviti in reči, da prav jaz laže od marsikoga družega o tej stvari pravično in korenito sodim, ker sem bolj izkušen in vdomačèn v obéh taborjih, v nemškem in slovenskem.

Slovencev je poldrug milijon po Štajerskem, Koroškem, Kranjskem in po Istri. Po Štajerskem jih biva na spodnjem Štajerskem v mariborskem okrožji nepretrgoma 413.881 duš po zadnji duhovske štétvi na prostoru 103 štirjaških milj v 20 okrajih, 218 župah (farah) in podžupah (podfarah), v 7 mestih, 33 trgih in 1598 vaseh; ali Slovencev je tudi še v srednjem nemškem Štajerskem vsaj 9.000—10.000 duš, in sicer v arveškem (Arnfels), lipniškem (Leibnitz), cmureškem (Mureck) in radgonskem (Radkersburg) okraji.

Nemcev pak je ondi 1 odstotek do 2 odstotka, torej komaj 4000—8000 duš. (Oho!) To število se drugače pokaže, če tudi štejemo poslovenjene Nemce, ali ponemčene Slovence, kakoršnih je

pa le sem ter tje in skoraj samo po mestih, in sicer: v Mariboru, v Celji, v Ptuji, in malo po trgih, da se torej v narodnem oziru na-nje ne moremo opirati.

Narodni poduk je razdeljen v 170 župnih (farnih), podružnih in srenjskih učilnic, v 175 nedeljskih učilnic, v župnih glavnih učilnicah, ki imajo po 4 razrede, in ki so v Lutomirji, Brežicah, Slovenjem Gradcu, Slovenskej Bistrici, v glavnej učilnici v Ptuji, v dveh spodnjih realkah in glavnih učilnicah v Mariborji in Celji. Mesto Maribor in Celje ima vsako svojo gimnazijo. V Mariborji, sedeži slovenskega vladike (škofa), tudi je bogoslovska učilnica.

Deželno gospodarstvo in sodbe so na prvi stopinji v rokah 23 okrajnih sodij in uradov, 1 okrožne sodije, 20 davkarskih uradov, 4 komisij finančne straže, 1 okrajnega finančnega vodstva; na drugi stopinji e. k. namestništva v Gradcu, više deželne sodije in finančnega deželnega vodstva tudi v Gradcu. V red postavljenih pravnikov (advokatov) je 12, biležnikov (notarjev) 27.

Kar se tiče vsakdanjega govorjenja, rabi prebivalec prvih mest več ali menj, in tudi prebivalec drugih mest in trgov, pa uže menj, nemški jezik, kadar se med seboj ménijo; slovenski jezik pa skoraj vsi umejo, toda govore ga le s posli in kmeti; ves drug narod po kmetih pa skoraj prav povsod govori samo slovenski jezik, katerega edinega popolnoma umeje. Vidi se iz tega, da izmed vseh ljudi morda 1 odstotek slovenski ne umeje, da 10—12 odstotkov umeje oba jezika, in da 87—88 odstotkov nemškega nič ne umeje.

Samo v nemškem jeziku se je pridigovalo, in se še pridiguje v mariborskej stolnej cerkvi, v glavnej mestnej župnej cerkvi v Ptuji, v celjskej podružnej cerkvi in v samostanskej cerkvi v Slovenskej Bistrici; v obeh jezicih pa v župnih cerkvah v Marbegu, v Muti (Mauthen) in Slovenjem Gradcu, v drugih cerkvah pa samo slovenski.

Po učilnicah pak, vzlasti po kmečkih in glavnih učilnicah, držé se zdaj tega, kar je bilo ministerstvo za bogočastje in poduk ukazalo 11. decembra 1856. leta, št. 19.315, in 23. marca 1855. leta, št. 18.778. Po tej preuredbi so dobile po tri razrede tiste kmečke učilnice, ktere so poprej imele po dva, in tiste glavne učilnice, ktere so poprej imele po tri razrede, imajo zdaj po štiri. Kaj in kako se podučuje, to se lahko vidi iz knjižice, ki so zapovedane za učilnice. Te knjige so: „abecednik, malo berilo, véliko berilo, slovnica,

računska knjiga pa veliki in mali katehizem.“ Računska knjiga pa veliki in mali katehizem so samo v slovenskem jezici spisane; druge knjige pa, namreč abecednik, obé berili in slovnica so slovenske, nemške in nemško-slovenske; napravljene so pa tako, da otrok, ko toliko zna, da 18. stran v abecedniku v maternem jeziku preslovka (presilabira), mora na 19. strani uže naučiti se nemških natisnenih in pisanih črk, in mora potlej do 27. strani samo v nemškem jezici slovati, pismenkovati (buhštaborati), potem pa in v abecedniku in v berilih in slovnici spotikati se nad nemško-slovenskim in slovensko-nemškim. Tudi je ukazano, da se morajo počasi začenjati v nemškem jezici podučevati vsaj nekatere stvari.

Po kmečkih učilnicah se je posebno skrbelo za nemščino; po glavnih učilnicah pa, ki so imele samo nemške knjige, ker so djali, da so tudi učilnice nemške, niso čisto nič slovensčine učili, dasitudi so bili učenci največ otroci slovenskih roditeljev. Tacim učilnicam so najraje tude Nemce postavljali za učitelje.

Kar se je v najnovejših časih poboljšalo, to se je največ zahvaliti kacemu uljudnemu katehetu ali narodnemu učitelju; toda njihov trud ni mogel imeti pravega vspeha, ker ni bil po zakonu (postavi) spravljen v red, in ker so drugi učitelji in načelniki lahko po robu stavili se, če jim to ni bilo po godi.

Poleg tacih okolnosti je komaj treba opominjati, da slovenskemu jeziku niso bila vrata odprta v nobeno izmed obéh slovenskih gimnazij, in če se je kaj zaradi tega v kratkem zgodilo tudi tukaj, o tem veljá to, kar sem povedal o glavnih učilnicah.

Da se s trdim Slovencem po pisalnicah slovenski govori, to se umeje samo ob sebi; v katerem družem jezici bi se pa moglo govoriti s trdimi Slovenci? Pa tudi ustni pogovor ni uraden jezik, in sicer za to ne, ker uradniki nikoli slovenskega jezika ne rabijo toliko, kolikor bi ga morali, kajti z Nemcem, s katerim ima Slovence v pisalnici opraviti, samo nemški govoré. Kar se pa daje med ljudi pisanega, to je bilo in je še zdaj samo nemški po vseh uradih, po vseh duhovskih, deželskih in vojaških gospodkah, po zbornih sodovih vseh stopinj, po pisalnicah vseh pravdnikov (advokatov) in biležnikov (notarjev). Samo v nemškem jezici se delajo vse vloge, razsodbe, ukazi, obravnave, oznanila in zasobna (privatna) pisma. Kar se pové slovenski, to se po nemški zapiše, in nemško pisanje se po slovenski bere; ljudjé pa morajo na vero podpisovati.

Tako so te reči, zdaj pa sodimo! Po tem črteži Slovenci nimajo čisto narodno-slovenskih ljudskih učilnic, ampak le slovensko-nemške, in tudi po kmečkih nemških in slovensko-nemških učilnicah se morajo učiti enacih reči, namreč: krščanskega nauka, pisanja, številstva in jezikovega znanstva t. j. branja, slovnice in pravopisa, in váje, da vedó svoje misli ustno in pismeno pripovedovati.

Moja gospôda! če je res, da je v učilnici prva in najvažnejša stvar jezikovo znanstvo, brez kterega se tudi ne dá podučevati niti krščanski nauk, niti pisava, niti številstvo (rajtenge); brez kterega se otroci ne morejo dalje izobraževati, in ako se pomisli, koliko truda ima dete, predno v svojem maternem jeziku s pismenkovanja in slovkanja pride do urnega branja, z urnega branja do pravega branja, to je, da umeje, kar bere, in s pravega branja do tiste stopinje, da umeje tudi jezikove oblike in pravopis; ako se dalje pomisli, da samo tedaj, kadar učenec dobro vé, kaj bere; kadar so mu oblike podučnega jezika znane; kadar dobro vé za vsak jezikov del; kadar vidi, kako je sestavljen govor; kadar zna razlagati, kakošen jezikov del je ktera beseda; kadar vé stavke delati in krčiti; ako se pomisli, da samo tedaj more materni jezik biti podloga, na kterej se je lahko učiti družih jezikov: zavzeti se je, da je tako na robe osnovan zadnji učilni črtež (plan), ki se po njem uže abecédec učiti začne tujega jezika, kteri ga po sedaj vedno preganja ter ne izpusti do konca trudopolnega pota, dvakrat trudopolnejšega pota nego nemškim otrokom, ker se mora sicer učiti enakih stvari ali v tujem jezici, ki ga ne umeje; zavzeti se je, kako se more slovenskemu otroku pripisovati tolik nadnaráven dar; kako se mu glava more polniti s tacimi zmešnjavami, in če pomislimo, da se je treba učiti toliko reči, ktere delajo težavo, predno se jih otroci dobro in koristno izučé, in da se bolj gleda na to, kako bi se učenci navadili tujega jezika, nego na to, da bi kaj pridali zuali: potem se ni čuditi, da se slovenski otroci v šoli ne navadijo niti maternega niti nemškega jezika, niti kaj družega veljavnega; da jim je uk čisto zastoj; da se učnina za-nje za nebodigatreba plačuje, ker to malo številce nemških besed, kolikor so se jih navadili v učilnici, zopet pozabijo domá; kajti po kmetih se povsod še zdaj le slovenski govori, in da vsa korist, ktero otroci imajo iz učilnic, ostaja samo ta, da se komaj navadijo svoje ime slabo podpisati, pa morda tudi nekaj malega za silo brati.

Ako so uže po nemških deželah ljudske učilnice še na tako nizkej stopinji, da se je sramovati, potem si lahko mislimo, kakošne morajo biti med Slovenci, katerim se za pira celó ta mala stvarca uka, kolikor se jim ga pouja. Po tacem izpačenem uku gre slovenski mladeneč na nemške više učilnice v domačo in druge dežele, ker nima svojih viših učilnic.

Vedno se mora bojevati s pomanjkljivim naukom prvih let, in da si je priden, pa da si ima dobro glavo, vendar le srednje dovršuje učilnice, in slabo mu je živéti, ker si ne more sam nič prislužiti po strani. Ker je svoj materni jezik popolnoma zanemaril, skoraj pozabil, mora zdaj v poznih letih učiti se ga, ko ga postavijo za duhovna ali uradnika, in tako boriti se ž njim, kakor se je poprej z nemščino. Ker se pa to marsikomu zdí neprijetno, zato začne sovražiti svoj narod, čegar jezika, slovstva in zgodovine se na vsem dolgem poti svojega izobraževanja nikoli ni učil.

Tako se jemlje in se je Slovenceu jemala narodnost. Narod mora sam plačevati stroške svojega tujčevanja, in gledati, kako vračuje s topoglavostjo in samopridnostjo njegov trud Slovence, kateremu ni mar za osodo in trpénje svojega rodú.

Ker se je nemščini dajala taka prednost, zato so se duri in vrata odpirala Nemcem, ako so iskali službe. Od nekdanj so bili po deželi trdi Nemci za uradnike, ki so pomagali kaziti jezik, kateri se jim ni zdel učenja vreden; trdi Nemci so bili za sodnike trdim Slovincem, in še zdaj so nekteri uradovi, ki imajo več ali menj tacih nemških uradnikov, da se s tolkovalcem (tolmačem) pogovarjajo s slovenskimi kmeti. Nemški zdravniki, katerem gosposka daje službo ali podporo, rogovilijo s Slovenci, kakor gluhonéni (mutasti) ljudje; nemški učitelji podučujejo slovenske otroke; nemški žandarji hodijo po deželi, koder jih nihče ne umeje, pa tudi oni nikogar. Gosposka razpošilja svoja oznanila, po katerih se narod mora obračati, samo v nemškem jezici, in ako je gledališče ljudstvu učilnica, mora Slovence tudi tega uka pogrešati.

Nemški trgovci in obrtniki, ker so jim okolnosti ugodne, jemljó najboljše prostore v deželi; v narodnih zadevah pa vlekó z narodnimi nasprotniki, ker vsi ti tujci menijo, da so izobraževalci, da so gospodje; nimajo pravega srca do naroda, čegar jezik zaničujejo, ker ga ne znajo, in tudi menijo, da ni učenja vreden.

Ker se narodno izobraževanje tako zanemarja in pači; ker velike težave branijo, da bi na svitlo hodili narodni časniki, ljudske knjige in drugo pisanje: zato gospoduje po knjigah in časopisih le nemški jezik, od kterega ima samo nekoliko ljudi korist; pravi narod pa, brez malih izimkov, ne uživa nič dobička od časopisov, in rodoljubi Slovence, ker stoji sam, ločen od svojih domorodcev, mora v nemškem jeziku in po nemških časopisih braniti se, (kar mu še ni vselej dovoljeno), ako ga je nemško pisanje zaničevalo in krivično popadlo; pa tudi nima tolažbe, da bi ga razuméli in podpirali njegovi bratje.

Slovenski narod v svojih nemških ali ponemčenih uradnikih, kterim ni mar za ubožstvo, ki izvira iz mravne in duševne zanemarjenosti, ni dobil tacih mož, da bi se v njegovej stiski potézali za-nj; ali dobil je na ramena teže, ki so čisto neprimerne proti težam drugih prebivalcev štajerske zemlje. Kdo ne vé, da so zemljiščem po slovenskem štajerskem čisto neprimerni davki naloženi; da med Slovenci neprimerno mladenče pobirajo na vojsko; da Slovence vedno in vedno po vsch krajih čisto neprimerno in neusmiljeno tare težeče breme vojaške ustanovitve (vkvartirovanja), — in če je res, da se narodovi sinovi največ le pridijo po kosarnah in mestih, od koder potlej nosijo hudobije in bolezní domú v najdaljnješe doline, v kterih so nevarni vsakej lastnini, in torej največ polnijo le ječe: ako je to res, potem se gotovo tudi v tej zadevi slabše godí tistemu narodu, kteri več svojih otrok pošilja v to pogubo, kar djanjski pričajo tatvine, ki se povsod strašno množijo.

Pa kakor so preobloženi Slovenci s temi težami, tako so dobili, kar mora biti vam uže znano, 6--7 poslancev premalo v ta deželni zbor.

Slovenci so potrpežljivi, in trpé vse, in pravi se jim za to vrli Slovenci, ktere le časi vročeglaveci zapeljavajo. Slovenci torej mislijo sami za-se, da so le za nizkost porojeni. Vidimo, da so pri Slovencih narodni jezik izpodili iz učilnice, pisalnice in izobražene družbe, in zavrnilí ga pod slamnato streho siromaškega kmeta, ponižali ga, da je hlapčevski in dékelski jezik; naredili so, da je Slovenec pod svojo domačo streho tujec; proti naravi so mu zatrli, skálili in izbrisali njegovo narodnost, ktere več ne more povrniti nobena stvar; vidimo, da se narod zdaj več ne čuti, več sam sebe ne spoštuje, sam sebi več ne upa, — da torej več nima dušne veljave;

vidimo, da narod zapuščajo in tajé njegovi najboljši sinovi; da je oubožal Slovenec, kterega le prirojena razumnost varuje, da še niže ne pade: odkrito je torej, da Slovenec malo in dosti nima Nemcem vedeti hvale za nemčenje.

To je tista srečna blagost; to je narodni mir, kterega Slovencem vsak dan priporočajo ljudjé, ki imajo mir in spravo v ustih, trdobo in nemilost pa v srcu; (glasovi: to je prehudo!) ljudjé, ki so vse potegnili k sebi, in ki neté, da bi jih kaj motilo zdaj, ko uživajo.

Ali tudi je očitno, da ta narod še živí; da je nemčenje še le nekoliko krajev zmoglo; da je tedaj v maternem jezici neka moč, ki se zastoj zatíra — boljše bi bilo, naj bi se ta moč v némar ne puščala —; očitno je dalje, da je treba hitre pomoči, ker narod mora napredovati samo s svojim in po svojem jeziku; tuj govor mu ga nikdar ne nadomesti.

Materni jezik pa to visoko službo opravlja samo tedaj; sam sebe gladi in mika samo tedaj: ako ima spodoben prostor v pisalnici in učilnici; ako se razliva po vseh žilah človeškega društva. Materni jezik je ogledálo, v katerem se kaže narodova dušna moč; materni jezik se ne sme tako potlačiti, da bi hlapčeval. Materni jezik povzdiguje dušo; petje v maternem jeziku se živejše in prijetnejše dotiče ušes in src vsacega naroda. Ljudstvo je organsko bitje z notranjim življenjem; razvija se in raste le samo iz sebe vèn, kakor zelišče, pa ne od zunaj, da bi se prijemal kosec kosca, kakor pri kamenji. Kje in kdaj se je kak narod izobrazil v tujem jeziku? Grkom in Rimljanom pravimo, da so naši izgledje; francozki jezik hvalimo, da je prijeten, in da ima obilo pomenljivost: komu je pa kdaj prišlo na misel, naj bi se ta jezik v učilnice vpeljal, da bi se v njem podučeval narod?

Zdaj mislim na tisto narodovo jedro, na tisto narodovo zrno, na tisti največi del vseh ljudi, na katerem sloni duševna in materijalna blagost, svoboda in krepost vsake države, na tisti del, ki je proti izobraženejšemu svetu v tacei razmerji, v kakoršnem 98 ljudi proti 2 človekoma. Tisoč in tisoč jih je, ki vse svoje življenje ne potrebujejo tujega jezika, in po pravici se vpraša, zakaj se tí učé tujega jezika? Kdor koli se je kdaj učil kacega tujega jezika, ta vé, da to ni tako lahka stvar; da potrebuje mnogo poprejšnega uka; da hoče imeti pretenko znanje maternega govora, dosti potrpežljivosti, časa, vaje in novcev; to so zgolj taki pripomočki, da jih nima vsak

izmed naroda. Za gotovo lahko trdim, da se noben Slovenec v ljudskeji šoli ni naučil nemščine, in če nemški govori, da se je izuril na vojski med nemškimi vojaki, ali pa v službi in prebivanji pri nemških ljudéh. Kdor nekoliko tujih besedie blebče, ne zna še jezika, in tudi malo koristi dobiva iz tega blebetanja. Moja gospôda! ali morda ménite, da je kaj bolj izobražen tisti vinograjšček, ki zna blebetati nekaj nemških besedie? Gotovo ne! Saj tudi ne sodite, da je boljši in omikanejši tisti nemški voják, ki je z Laškega domú prinesel nekoliko laških besed, ali tista nemška deklica, ki v svoj materni jezik tlači napek izrékane francozke besede, ker so jo njeni svojejlavi in oholi roditelji tako navadili.

Ali se tem trijem osobam kaj sanja, kakošno je nemško, laško in francozko slovstvo? Jim je li to kaj pridovalo? Ali bi jim ne bilo na večo korist in čast, naj bi se tačas bili korenitejše učili maternege jezika, da bi iz domačega slovstva dobivali primerjeni dobiček?

Za ves bogati zaklad nemškege slovstva Slovenec toliko vé, kakor da bi tega zaklada ne bilo na svetu, če mu ga ne podaš v materno besedo prestavljenega. Zato na kmetih po vsej deželi nikoder ni med ljudmi dobiti nemških bukev. Tujih jezikov se učijo samo tisti, — kakoršnih je pa malo — kterim okoluosti ne branijo povzdigovati se do više omike. Ves narod pa izrejati za kak tuj jezik, to je pedagogično neumje — nepotrebno mučenje.

Viša izobraženost samo nekterih ljudi narodu nič ne koristi, ali pa le malo. V sam narod moramo vreči potrebno omiko. Ljudska učilnica vzdava prvi kamen poznejšej človekovej rabnosti. Izreja brani uboštvu pod streho.

Naj bi se mladina v ljudskih učilnicah ne učila samo za silo brati, pisati in številiti; razlagati bi se jej moralo: kaj je čaka na svetu; kako se obdeluje zemlja; kako se redi živina; kako se umno gospodari; kaj je država; kake pravice ima narod in človek; naj bi se napajalo srce z bogabojnostjo, uravnostjo (sittlichkeit), pridnostjo, varčnostjo, snažnostjo in ljubeznijo do bližnjega.

Narod, ki je v mladosti bil tako učen, potem lahko sam napreduje, ne zaostaja za iznajdbami umetnosti in znanja; pri tacem narodu se razcvitajo blagost in bogastvo, duševne in tudi pravne kreposti; budí se med ljudmi svobodoljubje, značajnost in plemenit ponos.

Vseh le-teh nastopkov pa nikdar ne bode, ako se učilnica tako poniža, da mora biti za sam jezik; ako se korist in nastopek šolskega uka zaradi tujega jezika zanemarja.

V ljudskih učilnicah se torej narodova samostojnost in svoboda uže v kórenu zamori. Ljudstvu greniti materni jezik, to je najhuje barbarstvo in trinoštvo; to se pravi po grdem aristokratnem načélu omiko in blagost le malemu številu v samotržje prodajati, narod pa obsojati, da mora večno biti na duši in telesu pokoren. S kratka, veljati mora to-le pravilo: materni jezik je poglavitna reč, vse drugo je stransko, in kdor v živénji potrebuje tujega jezika, naj se ga naučí ob svojih stroških; v učilnici nima tuj jezik nič opraviti. Ali pravijo, da narod sam hrepení po tujem jeziku v učilnicah, in da slovenščine se mladina uže sama uči domá. Res, moja gospóda! ker narod vidi, da povsod le tujščina gospoduje; da njegov jezik nič in nikjer ne veljá; ker nikdar ni zvedel, kako lep je domač jezik; če se pomisli, da ljudstvo samo za svoje koristi ne vé: potem se lahko ugone, od kod so te pogubonosne želje. To je storilo nemčenje; ljudstvu so zdravo pamet zmetli; to zmoto pa jemljó potem, da iz nje delajo novo zmoto, in takisto se ta reč vedno v óbrten suče. Zato je čisto nelogično in malo pošteno, na take želje opirati se, ali celó buditi jih, zato, da bi se laže nemčilo. Povedite narodu najprvo, kaj mu je prav za prav na korist; vrnite mu vzlasti jezik v javno življenje; opominjajte ga prednosti njegovega jezika, velikosti njegovega zaroda in velikosti slovanskih dél: potem še le ga vprašajte, kaj hoče! Nam pa je naložena dolžnost, da premislimo do dobrega, kaj potrebuje narod, in da mu pravico damo. Ako tega ne moremo ali nečemo storiti; ako nimamo potrebne srčnosti: potem nismo vredni, da tukaj sedimo.

Če se uže domá sama uči slovenska mladina maternega jezika, in če je v učilnici treba priganjati jo, da se nemščine poprime: zakaj pa nemški ljudjé v učilnice pošiljajo svoje otroke, ki tudi uže sami od doma znajo materni jezik? Nemci tako delajo zato, da se njihovi otroci še le v učilnici naučé matrne besede, in toliko se je imajo učiti, da nemški jezik ni samo po kmečkih šolah poglavitna reč, ampak tudi po srednjih in viših učilnicah. Kako se more tedaj reči, da se ni slovenskej mladini v učilnicah treba domačega jezika učiti?

Ako so narodu tuji jeziki zarés tako zeló djanski potrebni, potem se po pravici vpraša: zakaj se tudi po nemških učilnicah ne

podučuje slovenščina, in zakaj bi le Slovan moral biti mnogojezičnik? Tudi se po pravici vpraša: zakaj so tukaj v stolnem mestu v srednjih in višjih učilnicah pač drugi tuji jeziki vsem učencem ukazani, da se morajo učiti, zakaj pa ne slovenščina? Ali ni slovenščina deželni jezik? Ali to mesto ni tudi Slovincem stolica? Kaj za te učilnice ne plačuje tudi Slovenec? Nемеc s svojim maternim jezikom lahko hodi po vseh slovanskih deželah, povsod lahko uraduje, vse gosposke ga umejo; Slovan pa s svojim jezikom še v svojej domačii ne more uradovati, ampak to se mu dela z okolšcem nemškega jezika. Na tujem, v nemških deželah si ne more čisto nič pomagati. Ta nedostatek vsake vzajemnosti res ni za drugo, nego za to, da se dévajo v služnost drugi narodje; da se napravlja samotržje vseh uradov, vse blagosti in omike Nemcem na korist. Če pravijo, da se z nemškim jezikom lahko pride, kamor hoče, to zopet vzlasti le Nemce zadeva, ker njim so potje povsod poravnani; Slovan si pa le težko, le po velicih ovinkih pomaga. Vaja v nemškem jezici je torej vzlasti samo Nemcem koristna, Slovanom pa ne, kajti posebno južni Slovan malo hodi po svetu, ker se najbolj pečá s poljščino in živino; z Nemcem ima le redko opraviti, in sicer samo na ogerskej, štajerskej, koroškej meji — mnogo več posla pa ima z madjarskim, turškim, grškim in laškim narodom; in ako bi se mu uže hotel kak jezik posiliti, moralo bi se najprvo presoditi, ali bi nemščina tukaj prišla na vrsto ali ne? Da pa sicer narod z tujim jezikom dalje ne pride; da nemčenje naroda ne povzdiguje: priča to, ker je narod zaostal, kakor bi poleg svoje bistre glave nikdar ne bil zaostal.

Te okolnosti so naredile, pa ne svojstvo nemškega naroda in tudi nemška pridnost ne, da Slovanom ostajajo povsod le nižja opravila in tudi manjša imetnost, njim, ki ne da bi djal, da so menj bistre glave, menj pridni in skočni od Nemcev, temuč še le bistrejši, pridnejši in skočnejši so.

Torej se ne more trditi, da ni djanski, lotiti se vprašanja zarad jezikov; da to davkov nič ne zmanjšuje. Davki res ne bodo Slovanu manjši, naj govori slovanski ali nemški; toda pridobival si bode laže, da tudi potem laže davke plača.

Tem okolnostim, ktere sem zdaj razložil, moram primeriti poročilo deželnega odbora; iz tega boste videli, da deželni odbor stvari ni prav razumel. Posebno se mi čudno zdi, da je tako malo ovédel, kako so prav za prav te reči. On se opira, kar se tiče ljudskih

učilnic, na ministerski ukaz, dán 1848. leta, ki ni meni znan, in ktereга zdaj prav za prav ni več. Najbrže je ta ministerski ukaz imel v sebi tista načéla, ki so razložena v poročilu. Ali ta reč ni tako; črtež zdanjega poduka se naslanja na ministerske ukaze, ktere sem jaz imenoval, dáne 1856. in 1855. leta, ko je bila Bahova vlada v največem cvetji. Popolnoma krivo je torej, kar odbor trdi, da je učilni jezik čisto slovanski po ljudskih učilnicah. To je res, da je slovanski, ali tudi nemški je učilen jezik. Nemščina ni samo ukazau nauk, ampak je tudi učilni jezik.

Govori se dalje (v poročilu): „Po slovenskih učilnicah te dežele se je sama od sebe navada naredila, da učitelji, kadar je uk uže dovolj napredoval, in kadar je uže zadosti utrjen, tudi nemški jezik redno podučujejo, in tako v njem vadijo otroke, da se v maternem jezici dalje izobražujejo in tudi naučé nemščine, kolikor je mogoče.“ To zopet ni res, ker z nemškim jezikom se začénja precej, ko otrok stopi v učilnico.

„Tudi,“ pravi dalje poročilo, „vlada nikakor ni izkušala podpirati nemščine po slovenskih učilnicah.“ Samo ob sebi se umeje, da ni izkušala, ker je ta stvar uže sama tekla; kajti §. 12. le-tega ukaza govori: „ne smejo se podučevati še druge reči razun teh, ktere so bile poprej imenovane; ne smejo se rabiti druge šolske in učilne knjige razun ukazanih, če ministerstvo ne dovoli.“ Ko je bilo podučevanje tako napravljeno, potlej vladi ni bilo treba več podpirati nemščine.

Dalje je imenovana tudi naredba, dána 1854. leta, da je v srednjih učilnicah in po gimnazijah učilni jezik nemški, in po najvišem sklepu, danem 20. julija 1859. leta, dovolilo je Nj. veličanstvo polajšek v tej stvari, in izročilo voditeljstvom pasameznih gimnazij, da v učilnice vnesó materni jezik onod, koder je res deželen jezik. Saj veste, moja gospôda! ko je pred ministerstvo zarad tega v državnem zboru bilo položeno vprašanje, da se je vprašalcem odgovorilo: to je samo pri tistih gimnazijah, kterim stroške plačuje ali dežela ali pa srenja; pri mariborskej in celjskej gimnazii pa ni tako, ker jima država daje stroške. Imamo torej naredbe, ktere na ravnost vrata ravnopravnosti zapirajo.

Moja gospôda! Vsak jezik, ktereга je Bog dal kacemu narodu na svetu, mora biti in tudi je pripraven, da služi javnim in zasobnim (privatnim) narodovim potrebom, in ko bi res bilo nekoliko težavno,

ako bi se začelo precej zdaj slovenski uradovati, in če znanstveno imenoslovje (terminologija) še ni tako pripravljeno, da bi ga slišali iz vsacih ust, tega ni kriv jezik, temuč tisti, ki so vpirali, da bi se to naredilo, ali tisti, ki se jezika niso naučili.

Slovensko besedo nam priporoča krepkost in blagoglasje, in zelo velikej izobraženosti je pripravna. Tudi jej ne manjka velicih spominov svojega življenja. Moja gospôda! saj veste, da so tukaj pred nekoliko dnevi obhajali veliko slovesnost velicih slovanskih aposteljnov Cirila in Metoda. Uže tačas je bil južnoslovanski jezik tako čudovito izobražen, tako dovršenih oblik, da je uže tedaj stal na enakej stopinji z latinskim in grškim jezikom; drugi evropski jeziki so pa še le začenjali jeziki bivati. To narečje se je opiralo na govor tistih Slovanov, ki so bili ob mejah bizanškega cesarstva: ti so namreč Bolgarji, Srbje, Bošnjaki. Stara slovanščina je do tega dneva zarad svoje izobraženosti in čistote najpopolnejša med vsemi slovanskimi narečji, ker se je olikala nad izbornim izgledom grškega jezika; ker ima nenavadno obilico besednih oblik in korenik; ker je čisto izvorna (originalna) in po narodnem svojstvu razvita. Gotovo prednost ima slovanščina zato, ker sklanja brez člena, spreza brez osobnega zaimka; ker ima padeže s čistimi samoglasniki; ker lahko stavi svoje besede, kakor hoče; ker je bogata z besedami, in ker je sposobna izobraženosti.

Ko se je govorilo, da bi se vnésel v pisalnice slovenski jezik, naj bi vlada in deželni odbor ne bila vprašala tistih, kateri bi potlej menj z laготjo delali, ampak védnih mož. Zaklad je uže; ali samo vzdigniti ga je treba.

Uradovanje v slovenskem jezici odlašati dotlej, da bi se jezik in ljudjé v njem izobrazili, to se pravi na veke odlagati. Vaja naredi jezik, da je sposoben, raba daje ročnost; v vodi se učimo plavati, ne zunaj. Torej gotovo ni pošteno, da bi se ta reč še dalje odkladala.

Ta reč tudi ni tako težka, kakor si nekteri mislijo. Beseda, ktere si enkrat moral iskati, ostane za vselej v glavi, in tacih bode čedalje menj.

Ko so bili Slovenci 1848. leta glas povzdignili za ravnopravnost, ni bilo uradnikom nič ukazano, pa vendar so bili v maternem jeziku jeli uradovati, in ko je 1860. leta hrvaškim uradnikom vlada zapovedala, naj začno do tega in tega časa hrvaški uradovati, sicer

izgubé službo, hitro so bili pripravljene, ko je odločeni čas minol, in od tedaj uradujejo do današnjega dne v maternem jeziku. Hrvatje in Slovenci so bratje, ki govoré brez malega razločka tisti jezik. Kar je bilo mogoče hrvaškim uradnikom, zakaj bi ne bilo še slovenskim? Tudi lahko rečem, da je uže dosti uradnikov tacih, ki bi lahko v maternem jeziku uradovali, in da so zvesto udani svojemu narodu, kar se tega tiče. Uradniki si menda vendar ne bodo očitati dajali, da je narod za to na svetu, da bi oni bolj z lagotjo živeli.

Ko pred dvajsetimi leti Madjarji niso marali za nič, ampak na ravnost vpeljali v pisalnice svoj jezik, kterega je tedaj zanemarjal ves omikani svet, in ko so prav s tem dejanjem pokazali, da so narod; vpirali so se jim ljudjé z enacim praznim besednim lepoticjem (floskeln), da jezik ni pripraven; imenovali so nemško izobraženost itd. Vendar učí madjarska zgodovina, da so jako napredovali v jeziku in slovstvu, od kar so neustrašeno svoj govor povzdignili za uraden jezik. In ker so južnim Slovanom okolnosti po priméri mnogo ugodnejše, zato si lahko mislimo, kako se jim povzdigne ljudsko in kulturno življenje, kadar bode prosta njihova zvezana moč.

Gospôda moja! nikar ne mislite, da morajo Slovani vse še le sami iznajti; kakor bučelice bodo zbirali slovstvene zaklade, ki se nahajajo pri družih narodih, svojili, v sebi predelovali jih bodo, in tako podajali svojemu narodu. In tako se pri narodu stori napredek! Bistroumje in sposobnost se pri tem narodu razvije, ako se ne bode sila godila niti njegovemu jeziku, niti slovstvu.

Če narod zakonov, ukazov in odpisov želí v tujem jezici, te želje sploh niso pravne, ampak nezdrave, obujene. Če narodu vedno in vedno pripovedujete, da ni za nič njegov jezik; če ste celó toliko opravili, da se narod sramuje sam sebe in svojega jezika; če se pomisli, da je kmet le človek djanskega uma, ki hoče samo to, česar potrebuje, in da se je na drugej strani tudi skrbelo, da mora povsod le tujščino rabiti; potem je lahko razumeti, od kod so te želje. Zopet je torej tudi te želje naredilo samo nemčenje. Ko bi ljudstva zmirom ne mečili od vseh plati; ko bi mu ne zapirali znanja samega sebe; potem bi tudi ne oznanjalo tacih želj. Sicer pa, če res nekteri tega želé, to ni družega, nego krivo početje kacih samopridnežev; koliko je pa tacih, ki želé vse kaj družega? Tu vas opominjam zahtevanja vseh slovanskih časnikov; opominjam vas vprašanja v državnem zboru in prošnje, ktera se mu je podala s podpisi 20.000 Slovencev.

Moja gospôda! posebno odpadnici so, ki v tem oziru delajo velike zmešnjave; ki sodijo o tacih rečéh, za ktere ne vedó in tudi vedeti neté; ki vse na en kup mečejo, kar je resničnega in kar je ležnjivega, kar je vzrok in kar je učinek (wirkung); ki strastno po koncu planejo, kadar koli se dotakne kdo vprašanja o narodnostih, kar družega ne priča, nego da vedó sami za svojo nepoštenost; odpadnici, ki zmirom na pomoč kličejo nemško izobraženost, ki v njenem imenu zatirajo narod, ter s tem jemljó vero, in pripravljajo sovraštvo nemške izobraženosti, pravičnosti in korenitosti. (Glasovi: konec!) Prosim, beseda se mi ne more vzeti.

Prvosednik: Razgovor se more ustaviti, seja more nehati, govor pa ne; govornika samo prvosednik lahko ustavi. (Glasovi: Prav res je to!)

Poslanec Herman (dalje govóri): Hočem le odborovo poročilo primeriti rečém, kakoršne so zares. Pritegnilo se je tukaj, da je uradni jezik nemški jezik, in opirali so se na ministersko naredbo, dáno 15. marca 1862. leta, ktera daje polajšek. V tej naredbi je vedno le govorjenje, naj sodstva slovenski uradujejo samo, če je mogoče; sodba, ali je mogoče ali ne, izročena je tacim, ki jim je vse do tega, da bi se ta reč pokazala, kakor ne bi mogoča bila.

Rečeno je, naj bi se zapisniki prisegam narejali po mogočosti v slovanskem jezici, da, po mogočosti, moja gospôda! Ali to ni mogoče, moja gospôda! in da ni mogoče, kaže djanstvo, ker po vsej slovenskej deželi ni nobenega slovenskega zapisnika, ni nobenega slovenskega odloka (bescheid), in slovenščina stoji še vedno, kakor beračica, pred vrati. Ta naredba ravnopravnosti nikakor ne zagotavlja.

Če deželni odbor pravi, da so gosposke rekle, naj se ne vpelje slovenski jezik, jaz lahko imenujem nekoliko sodstev, ktera ne pravijo samo, da bi to bilo mogoče, ampak da bi tega bilo tudi želeli. Imenujem rogaško okrajno sodstvo, in slavna zbornica naj mi dovoli, da bodem smel brati, kaj ono pravi.

Prvosednik: Ali slavna zbornica želi, da bi se iz kacega pisma kaj bralo? Tisti gospodje, ki hoté, da bi se bralo, naj izvolijo vstati. (To se zgodi). Manjšina je. Prosim torej, da bi se le ob kratkem povedalo.

Poslanec Herman: Rogaško okrajno sodstvo namreč pravi, da je le samo težko, ali nemogoče ne, da bi se vpeljala slovenščina v pisalnice; da se težava zamenjava z nemogočostjo, in da so tamkajšnji

uradniki z načelnikom vred pripravni uradovati v maternem jezici. Enako so govorila, dasitudi nekaj menj ugodno, sodstva v Kozjem, v Ljutomerji in v Brežicah.

Moja gospôda! kako daleč seza škoda, ki se godi Slovincem, vidimo tudi iz tega, da Slovincem ni celô dovoljeno, da bi se v njihovem maternem jezici narejala učilniška spričila, imeniki in krstne bukve. Slavno deželno poglavarstvo je namreč škofijstvom in učilniškim vodstvom poslalo ukaz, v katerem je na ravnost prepovedano slovenska imena v učilniških spričilih in imenikih pisati po slovenskem pravopisu. S tem se ujemlje neka tožba, ki mi je te dni v necem časniku na mêt prišla. Prav rad bi, naj bi mi slavna zbornica dovolila, da bi tožbo tukaj bral.

Prvosednik: Naj se o tem glasuje. Tisti gospodje, ki se ne branijo tega, da bi se brala tožba, naj izvolijo vstati. (To se zgodi). Večina je.

Poslanec Herman (bere): „Pač ne more nobenemu izobraženemu prebivalcu lepe Štajerske biti neznano, da se je zgodilo največ zaradi jezika, ker se je od sekovske škofije odtrgal in labudskeje škofii pridružil tisti del Štajerske, v katerem živé Slovenci, da bi se odpravile razne sitnosti, ki so se kazale sem ter tje; vendar sti pri starej škofii ostali dve čisto slovenski in več namešanih žup (far), ker spadajo pod okrožje v Gradcu, kajti komisija ni na Slovence po razmerah njihovega jezika dovolj gledala, ko se je po jeziku v red spravljaló mariborsko okrožje. Nekaj ta razdelitev nekaj pa druženje nam je budilo precèj radovednega upanja, da narodno živenje krepko oživí, kar se tiče razuma in razvoja pametne omike kmečkih ljudí, ki so jako zanemarjeni ali pa gotovo napek pod váruha devèni; toda naše upe je odnesla deroča Drava, da jih je pokopala v črno morje. Še celô slovenskih imen po zapisnikih ne smemo pisati slovenskimi črkami, kar se nam v sekovskeje škofii ni prepovedovalo; tudi se v duhovskem imeniku nobeno ime po slovenski ne piše, dasitudi je potrdila c. k. vlada naš pravopis, kakoršen je zdaj v navadi pri nas. To čisto nedolžno veselje nam bi se bilo vendar lahko dalo. Un dan so nam priporočali narodni mir, kakor govori časnik „Telegraf“ 11. dan februarja meseca v necem dopisu iz spodnje Štajerske. Nam Slovincem nikoli ni prišlo na misel, da bi mir z nemškimi sosedi kako razdirali; gotovo nikoli nismo izkušali, da bi druge narode ustavljali v izobraževanji, tudi ne želj kazali, da bi jim

hoteli narodne pravice kratiti; ali kar je našega, moramo na ravnost zahtevati pred Bogom in svetom, da nam se varuje. Z dušo in telesom smo porok za mir, ali samo za pravi mir, ki se opira na polno pravičnost in ravnopravnost do vsacega; toda trdno se vpiramo tistemu miru, po katerem so nas hoteli z lagotjo ponemčiti, kateri bi imel v sebi veliko nemčenje; tacemu miru bi se po robu stavili z vsem orožjem svojega duha; iznebili bi se vsega, kar bi koli po pameti bilo. Mi Slovenci zahtevamo vse tisto, kar v narodnem oziru uživajo ljudje sekovske škofije, ki ima zgolj nemške prebivalce in le 10—12 000 Slovencev brez Gradca; v labudskejši škofiji pak je to na robe. Sekovci imajo, kar je tudi pošteno, pravično, pametno in potrebno, imena svojih duhovnov, oznanila, zapisnike, krstne liste, kneško-vladično pisalnico itd. v jezici, kterega govori največ ljudi te škofije. Mi Labudčanje nečemo črtice več, ampak samo to, kar naši sosedje popolnoma uživajo.“ —

Ko bi mi visoka zbornica hotela še dovoliti, da bi jej povedal želje, ktere imajo Slovenci, kar se tiče jezika po učilnicah in pisalnicah, kakoršne se beró v prošnji tistih 20.000 Slovencev, potem bi to prošnjo bral, da bi videli, da ni moja osobna želja to, kar zagovarjam.

Prvosednik: Ali želi slavna zbornica, da bi se brala ta prošnja, ki je bila uže po časopisih? Tisti gospodje, ki tega želé, naj izvolijo vstati. (To se zgodi).

Poslanec Herman: Slavno zbornico bi res prosil, da bi se ta — —

Prvosednik: Manjšina je.

Poslanec Herman: Ker tedaj slavne zbornice ne morem podučiti, kakor bi želel, hitim h koncu, in izrekam nasvet, ki je tak-le: „Slavna zbornica naj izvoli skleniti:

Potrebe in blagost štajerske dežele zahtevajo, da bi se djanski v življenje spravilo najviše načelo, ki se tiče ravnopravnosti vseh narodov torej tudi štajerskih Slovencev, in da bi se po okolnostih v pisalnici in učilnici vnesel slovenski jezik.

Štajerski deželni zbor tedaj po §. 19. za črko b) deželnega reda svetuje:

Slavna državna vlada naj državnemu zboru na ustaven presod bodá načrtan zakon, po katerem bi se slovenski jezik štajerskim Slovincem v učilnice in pisalnice vpeljal tako, da:

1. ljudske učilnice dobé čisto narodno podlogo; da se više in srednje učilnice do dobrega popravijo, tako da bode slovenski jezik imel to, kar nemški;

2. da slovenski jezik povzdignejo za uraden jezik, samo da nemščina ostane diplomatičen jezik;

3. da se pripozna, da bodo slovenske besede v zakonih (postavah) popolnoma vero imele.

Deželnemu odboru naj se naroči, da ta sklep oznani slavnej državnej vladi.“ —

Le samo to naj smem še opomniti, da Slovenci nikakor ne mislijo nemščine odpraviti; ali v učilnicah naj bi hodila na vrsto še le tedaj, kadar bi po umnih pedagogičnih načelih bilo mogoče, namreč vsaj še le v četrtem razredu, in sicer tako, da bi potlej in po srednjih učilnicah bilo zapovedano slovenski in nemški jezik podučevati, in da bi se polovica učilnih reči razlagala v slovenskem, polovica pa v nemškem jeziku.

Nikomur naj bi se ne branilo uradom podajati nemških vlog, ali odpisi bi se morali narejati v slovenskem jezici, ker tako hoče imeti uraden jezik, da bi narod v roke ne dobival sodeb v tujem nerazumljivem jezici; da bi ne bil primoran v tujej besedi imeti pisem o najvažnejših rečéh.

Prav žal mi je, ako slavne zbornice nisem popolnoma preveriti mogel o resničnih potrebah in željah slovenskega naroda. Te reči sem se globoko učil, in se jako pripravljaj; ali moram reči, da me je obšla nevolja, ker vidim, kako se zbornica véde. Če pa mislite, da sem hotel vneti naroden prepir, (glasovi: nikakor ne!) potlej me napek sodite. Jaz vam le brezi skrbi zagotavljam, da je slovenski narod potrpežljiv, in da je od nekdaj bil zvest prestolu in svojemu cesarju; da so pa vzlasti odpadniki tisti, ki delajo dosti zmešnjav, in ki so napravili tako stanje, ktereга malo in dosti več ne more trpéti prebivalec, naj se šteje med to ali uno stranko. Naredite pošten zakon, potem izgine podpihovanje, ko bode vsak vedel, kako mu je.

(Na to so govorili zoper nasvet g. Hermana poslanci Lešnik, dr. H. Mulley in Karničnik).

Herman pak je opomnil: Najbolj se mi zdí čudno, da g. Lešnik govori zoper moj nasvet; saj ga je podpiral (K poslancu Lešniku obrnen): ali niste vedeli, na kaj ste se podpisali?

Prvosednik: To mu je svobodno, in zdaj mu nikakor ne brani izpodbijati.

Poslanec Herman: To je navadno besedno lepотиčje: bratovstvo! zloga! Komu pa hodi na misel, da bi razdiral bratovstvo? Pokažite bratovstvo z deli, z deli, moja gospôda! Gospodje, ki so denes govorili pred menoj, ne znajo — iz oči v oči jim pravim, svojega maternega jezika! Morda nikoli niso brali slovenskega časnika ali slovenske knjige. Ne morejo tedaj soditi o jezici, kateri jim je neznan. (Oho!) Pozivljam in obračam se k nemški pravičnosti! Moja gospôda! Slovenec pravi: štajerskemu zboru več upamo, ker sploh je Nемеc pravičen; ali od svojih odpadnikov nam se ni nadjati ničesa.

